

Àmbit 4
Estudis diacrònics
i generals

LaFundició
M. Pau Trayner Vilanova
Conxa Llinàs Carmona

Polítiques de la memòria i pràctiques artístiques col·laboratives

LaFundició

Cooperativa de l'àmbit cultural

LaFundició és una cooperativa integrada per persones formades en les anomenades Belles Arts. No som historiadors o historiadores. Així doncs, en el marc de les jornades d'història local de l'Hospitalet la nostra presència resultà fins a cert punt "exòtica", en tant que el nostre treball no té les aspiracions científicistes que es pressuposen al treball dels historiadors i historiadores. D'una altra manera, estem més interessades a reflexionar sobre les polítiques de la memòria i la representació i a encetar processos col·lectius que situïn en l'esfera pública i en la pràctica aquestes reflexions.

Tractem de produir i disposar espais i processos que afavoreixin la construcció col·lectiva de coneixement, relats i representacions fonamentats en la col·laboració entre persones i organitzacions amb perfils diversos: testimonis, veïns i veïnes, professionals, amateurs, artistes, historiadors, geògrafs, arxivers, jugadors de rol, actors i actrius, institucions, etc. Processos que ofereixin als diversos actors implicats la possibilitat de construir de forma agònica relats múltiples sobre el passat. Es tracta, en resum, de processos que no pretenen il·lustrar sinó provocar agenciaments d'enumeració col·lectiva, on l'art no juga un paper subordinat, sinó que opera com una mena de catalitzador.

MEMÒRIA I DRET A LA CIUTAT

Partim no obstant de certs interessos propis: ens interessa el dret a la ciutat com el dret a construir i transformar la ciutat, no només el dret a accedir de manera més o menys igualitària al que ja està construït. En aquest sentit, entenem que la manera com entenem i expliquem la ciutat i el territori estableix un horitzó de possibilitats per transformar-la.

Aquí doncs, juga un paper crucial la discussió sobre el passat, ja que aquesta discussió té més a veure amb com perviuen aquests fets en el present que no pas amb saber quins van ser realment aquests fets. El dret a la ciutat es connecta així amb unes polítiques democràtiques de la memòria en tant que es proposa una escriptura col·lectiva de la història i una activació en el territori de la memòria.

Dos exemples: Bellvitge rol en viu i el Centre d'Interpretació de la Ciutat des de la Baraca. A continuació exposem breument dos dels processos en els quals estem treballant actualment que intenten posar en la pràctica el que enuncïàvem anteriorment.

Bellvitge rol en viu.

És un projecte artístic col·laboratiu sobre els 50 anys d'història del barri de Bellvitge a l'Hospitalet. El projecte es planteja com la creació col·lectiva d'un joc de rol en viu ambientat en la història del barri, que serveix com a disparador d'una recerca també col·lectiva sobre aquesta història i de tot un seguit de processos de dinamització comunitària. Es va iniciar a principis de 2013 quan es van seleccionar sis moments o esdeveniments rellevants i especialment significatius de la història del barri que abasten aquests 50 anys d'història —amb una escena extra ambientada a l'any 2065. La història de Bellvitge ens serveix com un cas particular per reflexionar sobre un marc més ample: els canvis socials, polítics i culturals a Catalunya, i de manera especial en contextos migrants, periurbans i de classe treballadora, des dels últims anys del franquisme i la transició, fins a l'actualitat.

La commemoració dels 50 anys de la construcció de Bellvitge està impulsada per l'AV de Bellvitge i el CEL'H, entitats que van llençar una convocatòria ciutadana per pensar i organitzar els actes de commemoració. Bellvitge rol en viu va ser la nostra proposta per a aquesta commemoració.

¿Què és el rol en viu?

El rol en viu es defineix com una modalitat de joc de rol a la qual la representació dels personatges es realitza en temps real i de forma escenificada, de vegades fins i tot amb l'abillament apropiat, com ara disfresses i reproduccions d'armes. A diferència dels jocs de rol de taula, al rol en viu els jugadors han de dur a terme les seves accions en lloc de declarar-les, per tant podem dir que és una activitat marcadament performativa. Així doncs, els jugadors de rol en viu actuen, es mouen, parlen i representen el seu personatge com un actor però sense un guió previ. Per al desenvolupament de les escenes i les partides del joc comptem amb la col·laboració del Club de Rol Necronomicon's, entitat de l'Hospitalet amb seu al CC Sant Josep. Cal destacar que no entenem el joc de rol com una metodologia, sinó com una pràctica cultural pròpiament dita que ens proporciona la possibilitat d'explorar críticament la pròpia construcció del relat historiogràfic ja que funciona com un relat múltiple i descentrat. El joc permet (als seus creadors i als jugadors) explorar les condicions socials, culturals i polítiques que van donar lloc a determinats fets, o que van condicionar les accions de diferents actors històrics. Alhora permet imaginar i efectuar relats alternatius a l'oficial i explorar així quins són els oblitats i les omissions d'aquest. Part del treball col·lectiu de recerca parteix d'aquesta base: les persones que hi participen assumeixen diverses tasques, llavors, no només la recerca històrica necessària per a la construcció de les escenes, sinó l'organització del propi joc propicia el debat sobre aquestes qüestions.

Acció de Bellvitge rol en viu (autor: Adolfo Serrano)

Acció de Bellvitge rol en viu (autora: Ana Triguero)

El desenvolupament de les escenes comporta un seguit de processos de recerca i dinamització comunitària que passem a descriure. Tot i que aquests processos s'entrecreuen i es mesclen, sovint de manera indistingible, podem dividir-los en cinc tipus:

- Recerca històrica

Es remet a les fonts bibliogràfiques, els arxius i els llocs webs disponibles. Però es fonamenta també de manera molt important en la recollida de testimonis directes, en especial d'aquells col·lectius que no apareixen representats en el relat habitual de la història del barri.

- Creació de personatges jugadors (PJ) i no jugadors (PNJ), escriptura de guió

El joc compta amb entre 20 i 40 personatges jugadors per escena. Aquests personatges han d'oferir un ventall ampli de caràcters que permeti abordar la història del barri des de punts de vista diversos. Les escenes donen peu a abordar situacions i fets històrics representatius de la història del barri.

- Preproducció del joc

Localització d'escenaris, atrezzo, vestuari, etc.

- Dinamització comunitària del joc

A part de la col·laboració de Necronomicon's hem comptat amb la participació de diversos grups i persones a títol individual en la producció i realització de les diverses partides del joc: grups amateurs de teatre del barri per a la interpretació dels personatges del joc, centres educatius i altres grups i col·lectius per tal de jugar al joc. La recerca de testimonis i la possible incorporació d'altres persones o grups interessats en la creació del joc són altres de les accions de dinamització comunitària del projecte.

- Documentació

És cabdal enregistrar en vídeo tot el desenvolupament del projecte. Els vídeos serveixen per compartir, difondre i posar en circulació totes les qüestions implícites en el projecte sobre la construcció col·lectiva de la memòria i la representació de la història, i el seu paper en la construcció de les identitats culturals.

CICdB

El CICdB és un seguit de processos de creació i recerca col·lectiva adreçats a la construcció de coneixement i pràctiques instituent a l'entorn d'allò que és urbà; una iniciativa que vol adoptar estratègies, maneres de fer i perspectives pròpies de la ciutat informal, de la barraca. Els processos de treball del CICdB es poden dividir en tres línies estretament relacionades i que passen per recuperar la memòria de la ciutat informal i activar-la en el present: un Arxiu dialògic, una sèrie d'Activacions en el territori i una Seu nòmada. Algunes preguntes generadores d'aquests processos serien: Podem recuperar els relats i els sabers subalterns i construir-ne de nous situant-nos en els marges de la ciutat? Des de la barraca podem organitzar nous dispositius epistemològics no sotmesos als models hegemònics de producció de l'espai social?

ENTORN DE LA MEMÒRIA I EL BARRAQUISME

Les barraques conformen el revers oblidat de la ciutat formal. Podem dir que, esborrant les barraques, no només materialment del territori, sinó també simbòlicament de l'imaginari col·lectiu, s'esborra el record de grups i fenòmens socials molt concrets: el record de la migració, del lumpen, dels gitanos, dels pobres de solemnitat. Així doncs,

la relació del barraquisme —o dels assentaments informals— amb la ciutat es desenvolupa en dues direccions antagòniques: d'una banda la barraca és constituent de la ciutat mateixa, el creixement de la qual es fonamenta en l'extracció de la força de treball que hi sobreviu sense gairebé cap cost per a la pròpia ciutat; i de l'altra, la relació de la ciutat amb les barraques és la història d'un esborrament: si examinem la literatura administrativa sobre el barraquisme —que és una gran part de tota la literatura disponible sobre aquest fenomen— s'observarà que la major part tracta sobre la seva eradicació, sobre com fer-lo desaparèixer. Un relat de la història de la ciutat que contempli aquest fenomen urbà afectaria la manera com l'entendem i hi vivim avui. Però la ciutat informal no és un fet del passat, sinó més aviat un bloc d'allò urbà que es desplaça, es replega i apareix sobre el territori en l'esdevenir-barraca d'allò urbà en si mateix. Així doncs, si la ciutat informal no és part del passat, és sempre contemporània; i el seu esdevenir anònim es cola pels intersticis de l'altra ciutat, la història de la qual sí que ens expliquen els llibres d'Història.

EL DISCURS MEMORIAL I EL MONUMENT

Dit tot això, com podem afrontar el record —i l'oblit— de les barraques? quina estètica, quina cultura memorial, quines relacions entre la producció artística i la societat podrien servir al propòsit de recordar la ciutat informal? com seria un monument a les barraques? D'entrada podem entendre el monument com un disparador del diàleg, com un pre-text de la conversa entorn a determinats esdeveniments del passat. Aquesta condició planteja reptes considerables ja que el monument, per definició, s'erigeix amb la voluntat d'imposar, des de dalt, un discurs únic que resolgui i suturi qualsevol controvèrsia sobre el passat. Una estratègia possible per abordar aquest repte és fer dels monuments o els llocs de memòria espais vius, habitats i activats en el present i amb un ús contemporani.

Nova institucionalitat

El CICdB vol ser un experiment en el qual assajar noves formes d'institucionalitat fonamentades en processos col·laboratius; un seguit de pràctiques instituent a l'entorn de la memòria de la ciutat informal. Aquestes pràctiques instituent requereixen la transformació radical de la relació de la ciutadania amb les institucions culturals, de manera que no passen només per una modificació dels codis i els protocols de recepció de la cultura, sinó que fan necessària la transformació integral dels seus modes de producció i circulació, així com de les maneres com les pràctiques culturals s'agencien amb el camp social.

Proposta

No podem mirar-nos la ciutat des d'un exterior inexistent, com a observadors omniscients, neutrals i ahistòrics, per això el CICdB denota el lloc des del qual la mirarem: la barraca. Com podem mirar-nos la ciutat des de la barraca, mirar-la des d'aquells llocs informals i en alguna mesura desregulats de la pròpia ciutat? Certament, cal

tenir en compte que molts d'aquests espais informals s'han constituït per necessitat i sobre la base de la precarietat i la vulnerabilitat, però això no modifica els seus efectes i la seva potència crítica.

Els processos de treball a l'entorn del CICdB, es dividiran en tres línies interconnectades:

- **Activacions en el territori:** Processos comunitaris de creació i intervenció al territori fonamentats en la construcció col·lectiva de coneixement des de la barraca. La metodologia de treball parteix de la base de sumar-se a processos socials vinculats als territoris on es desenvolupi el projecte i pre-existents a ell, encara que siguin processos pràcticament invisibles, per exemple lligats a la quotidianitat i la memòria oral. No es tracta de traslladar al territori els dispositius i les maneres de fer de la institució cultural, per exemple, produint una exposició sobre el barraquisme i transposar-la a un centre cívic imitant els dispositius del cub blanc. Caldrà doncs una primera fase "prospectiva" per tal d'identificar aquests processos, quins són els seus espais, agents i productes. En una segona fase fonamentada en la conversa, s'exploraran les necessitats i els desigs dels agents locals per encetar un diàleg crític en el qual es debatin les diferents interpretacions i experiències de la ciutat vista des de la seva part informal. En una tercera fase propositiva podrem definir accions creatives i formes d'intervenció en l'espai i l'esfera pública que assenyalin, denotin i prolonguin els processos dialògics que s'hagin donat. Des d'aquesta manera de fer (metodologia) el producte artístic no és un objecte acabat i tancat sobre si mateix que s'ofereix a la contemplació i la interpretació, sinó un dispositiu de mediació que pretén estendre de manera rizomàtica la reflexió i la conversa.
- **Un laboratori d'arquitectura informal/seu nòmada:** Dispositiu arquitectònic informal que, en successives iteracions respon a les característiques del territori on s'ubica. El laboratori ha de servir per prototipar solucions arquitectòniques efímeres que han de servir alhora com a espai de treball i difusió de les altres línies de treball del CICdB. En aquest sentit el CICdB seria un centre mòbil, sense una seu fixa, que es materialitzarà en diferents punts de la ciutat, responant a la pròpia naturalesa del fenomen a què fa referència. Les seues efímeres del CICdB han de servir com a espai dinamitzador als territoris dels processos de treball comunitari proposats a les altres línies de treball i poden servir com a espai d'exhibició, reunió, arxiu, espai social de trobada i col·laboració amb agents locals. Altres dels objectius d'aquest caràcter temporal de les successives seus del CICdB haurien de ser no "cosificar-la" com a institució lligada a un edifici, a un espai físic permanent, sinó entendre-la més aviat com una formació social que articula un determinat camp de l'activitat humana, però que no aspira a fixar les seues maneres de fer sinó, al contrari, vol revisar contínuament els seus protocols.

- Un arxiu dialògic: El CICdB vol aglutinar i fer pública la documentació disponible sobre la ciutat des de la barraca, al temps que s'encetarien línies de treball pedagògic col·lectiu i situat per fer accessible aquesta informació i a més a més ampliar-la i aprofundir-hi des de la col·laboració amb agents locals. L'arxiu pot ser una eina per establir col·laboracions amb múltiples agents locals. Recollirà principalment documentació, testimonis orals (en format text o audiovisual) i bibliografia de referència sobre el barraquisme i la seva relació amb la ciutat formal. Si parlem d'un arxiu 'dialògic' és perquè el propi projecte arxivístic contempla la interacció amb els seus 'usuaris' perquè passin a ser 'co-autors' de l'arxiu, aportant materials, formes de classificació, difusió, exhibició, aplicacions en entorns pedagògics i d'altres. Per aquest motiu l'arxiu requereix d'un projecte de mediació específic que cerqui les complicitats i col·laboracions d'entitats i institucions locals del context on es desenvolupi el projecte.